

AZ ELSŐ MAGYAR IRÁNYDRÁMA «AZ ÉRDEMES KALMÁR» (1807).

Az *Érdemes Kalmár* megszületése körül nagy érdeme van azon «magan kívül lévő» közönségnek, mely Jetzid és Hábát Kolozsvárott, könnyeinek bő hullatásával, az akkor leghatásosabb «eredeti» darabbá tenni segítette. Az *Érdemes Kalmár*t a kolozsvári tudósító «nemzeti s így Magyar történetnek» nevezte.

Bizonyos tekintetben ez a színdarab haladást, javulást jelent Gorove gondolkozása módjában. Maga írja előszavában, hogy «Jetzid jó néven lett el-fogadása» bátrabbá tette őt és egy «egészen eredeti játék-darab kiadására» ösztönözte. Haladása két irányban mondható kedvezőnek: hazai tárgyhoz nyúl és korához akar szólni! Minden kezdetleges szerkezete dacára az *Érdemes Kalmár az első magyar iránydráma, melyet írója a magyar színpadnak szánt*. «Kézzel tapogadhatólag» akarja Gorove sokak azon balvélekedését czáfolni, «hogy alacsonyság vagy szégyenletes dolog a kereskedés». Sokan gyűlölik a kereskedőt, mert gyűlölik a kereskedést. A kalmárok magok panaszzolják, hogy se világot látott, se nem olvasott emberek nemcsak akadályára vannak a kereskedésnek, hanem egyáltalában üldözik a kalmárokat». Ezeket óhajtáná jó útra terelni! «Végképen meggyőződik arról az olvasó (ha figyelmesen tekint be a játékba), hogy a kereskedés az a kútfő, melyből számtalan jók szivárognak mind különösen kire-kire, mind közönségesen az emberiségre.»

Gorove tehát drámai cselekményben akarta a kereskedőkről elterjedt balvéleményt eloszlatni. Mindenesetre veszedelmes vállalkozás, mert vagy a czélzat fog nagyon is kiríni a drámai szerkezetből és ekkor a dráma nem egyéb párbeszédes értekezésnél a kereskedés és kereskedők mellett, vagy a tendencia annyira elrejtve marad a cselekmény szövedékében, hogy a hallgató csakis egyenes figyelmeztetés által jut annak tudatára, hogy a mi előtte történik, annak nem annyira drámai hatása lényeges, mint azon érdek, a melynek kedvéért a drámai bonyodalom készült. Ha bármelyik véletlebe esik is, Gorove vagy határozottabb iránydrámát, vagy sikerültebb színdarabot írt volna. Ő azonban a két véletel közt hányattatva, nemcsak rossz iránydrámát, de rossz színdarabot is producált *Érdemes Kalmár*jával.

Főhőse Romjeszky lengyel kereskedő, kiről végre is az derül ki, hogy tulajdonképen előkelő származású, kit atyjának józan, gyakorlati élet-elvei neveltek erre a pályára. Ez az előkelő eredet, mely nagyon is kirí az iránydráma keretéből, tulajdonképen nem egyéb az akkori társadalmi viszonyoknak tett engedménynél. Gorove ugyanis ezáltal törek-

szik azt a társadalmilag maga által másképp lehetetlennek képzelt házassági viszonyt, mely közte és a magyar lovas Generalis Ottilia nevű leánya közt létrejön, hallgatósága előtt plausibilissé tenni. Gorove, úgy látszik, nem érzett magában elég bátorságot arra, hogy a társadalmi előítélet ellen küzdjön s a közrendből eredő kereskedőt is — kit tettei nemesítenek meg, kit foglalkozása nem tehet megvetetté — olyan személynek merje föltüntetni, kit grófi szülők sem tarthatnak méltatlannak arra, hogy vele rokonsági összeköttetésbe lépjenek. Igaz, hogy Romjeszkyről csak akkor sül ki bárói eredete, midőn Ottiliát magáénak tudhatja, de éppen ezért fölösleges volt az előkelő származás kérdését előterbeltni — mintegy a kedélyek megnyugtására! Hisz így könnyen az a gyanú támadhat, hogy nem annyira kereskedői foglalkozásának, mint előkelő eredetének köszönheti lelkülete nemességét. Romjeszky így is csak egy motivumot bizonyít: azt, hogy az előkelő nevelés és magas eredet által föltételezett kedélyi nemességet, a kereskedéssel mint olyannal való foglalkozás nem képes megsemmisíteni. Ez is valami — de nem teljesen az, a mire Gorove törekedett. Ilyen eredetű «érdemes kalmár» millió közt ha egy van, az is a nagy ritkaságok közé tartozik; de általuk a köztünk élő, az úgynevezett «üldözött kalmár», aligha részesül abban a becsülésben, melyet Gorove, színdarabjához írott Elő-Beszédben oly teljes joggal követel meg ez osztály számára.

Romjeszky tulajdonképen nem is cselekvő alakja ez iránydrámának. Az álfalak mögött viszi végbe jó tetteinek egész legióját. Mind-egyike, egy nemes cselekedettel több, mely aztán alakját valóságos nimbuszszal veszi körül. De a mi egy kissé furcsán hangzik, Ottilia és atyja a gróf nem a reális gondolkozású, munkás, szorgalma által vagyonhoz jutott egyszerű, nemes érzésű kereskedőt szeretik meg benne, hanem a nemes elvekkel rendelkező férfiút, kinél a kereskedői foglalkozás csak külsőség s valójában alig is tartozik lényéhez. Tulajdonképen csak két jelenetben lép határozottan előtérbe, a gróffal szemben, az önhasznát nem kereső kereskedő (a III. felv. 5. és a X. felv. 5. jelenetében); Gorove érezni látszott tehát annak a szükségét, hogy Romjeszkyt erről az oldaláról is bemutassa közönségének. De végre is ahhoz, hogy valaki egy iránydrámának főhőse lehessen, hogy mint nemes gondolkodású és nemesen cselekvő kereskedő szerepeljen, ahhoz két mellékjelenet nem elegendő. Mint «érdemes kalmár» éppenséggel nem központja, nem főalakja a cselekménynek; hanem háttéri szereplő, ki minden jó tette kizárólagos szabadalmat nyert a szerzőtől.

Az öreg gróf (Ottilia atyja), egy olaszországi hadjárat alkalmával kapott nehéz sebében két hónapig sínlódván, ez alatt a leggondosabb ápolásban részesült «egy tisztas olasz grófnál». A két gróf közt benső barátság keletkezik, s hogy e barátság folytatását találja gyermekeikben.

a magyar gróf otthon lévő leányát Ottiliát oda igéri Lusini gróf fiának, azon föltétel mellett, ha sikerülni fog leánya kedvezését kinyerhetni. Ez az esemény régebben történt. A magyar gróf most már hazája földjén élvezi a béke nyugalmas napjait.

Ottília előkelő is, szép is. Keze után Emődi viczispán is áhítozik — de reménytelenül. Ottiliát szeretné az atya próbára tenni az Olaszországból várt ismeretlen kérővel; de mivel a leány megtudja, hogy az ifjú Lusini gróf a számára kijelölt férj, az atya kénytelen lemondani a próbáról. A fiatal olasz gróf helyzete tehát nem a legkellemesebb, mert a nők mihelyt tudják, hogy minden csak az ő beleegyezésöktől függ, válogatóság szoktak lenni.

Az ifjú Lusini gróf nagyon vállalkozó fiatal ember. Már Bécsben igen kellemetlen helyzetbe jut. Szidja a németet, bakafántosodik, és kis híja, hogy ez a merész viselkedése életébe nem kerül. Romjeszky (mint *Deus ex machina*) megmenti őt. Most együtt jönnek a magyar gró házába. Az elfogadásnál mindenkit észrevesznek — a kereskedő Romjeszky kivételével. Itt találkozik ez utóbbi valami Rozsos strázsamesterrel, kit Veronánál kapott nehéz sebéből kigyógyított. Ime a második jó tett a háttérben! Erről a Rozsosról senki sem tudja, hogy tulajdonképen házas ember, csakis Romjeszky; aztán rossz fát is tett a tűzre a strázsamester: elhagyta a feleségét és új kedvesével «Tót-Országba» szökött. A jó Romjeszky — nem tudjuk valjon jó cselekedet számba vegyük ezt is — a felesége nyomára vezetí Rozsost. A nyomravezető levelet ugyan elveszíti és ezt megtalálják — de az egészből semmi bonyodalom sem keletkezik.

A második felvonás nagyon kevésbé viszi előre a cselekményt. Romjeszkyt újabb jó cselekedetek emelik tekintély dolgában. Ottília elkergetett szobaleányát visszakönyörögi a grófkisasszony kegyébe; aztán egy lengyel rab megszabadításának történetét tudjuk meg Rozsos és Zlomisir párbeszédéből. Míg az ifjú Lusini sehogy sem tudja Ottília kegyét megnyerni, az alatt Romjeszky közbenjárása kedvező véleményt kelt Ottiliában.

Lusini a ki látja, hogy egymaga nem lesz képes Ottília kezét elnyerni, Romjeszkyt kéri föl «közbenjáróul», ki már mint ilyen egyizben szép sikert tudott elérni. Daczára az érdemes kalmár erőteljes szószólásának, az olasz gróf értéke egy cseppet sem növekszik Ottília előtt; sőt miután a még mindig reménykedő viczispántól megtudja, hogy Lusini a nyilvános sétahelyen mily garázda-módra viselkedett, minden kilátása megszűnik. Ottília a kárörvendő viczispánnal Emődivel és a barátja érdekeit még ezek után is védelmező Romjeszkyvel szemben alkalmat nyer, hogy amaz iránt megvetését, emez iránt pedig folyton növekedő tiszteletét kimutathassa.

A negyedik felvonásban megtudja a gróf, hogy leánya végleg lemondott Lusiniról. A gróf meggyőződött arról is, hogy Romjeszky olyan kereskedő, ki nem keresi a más kárán a saját hasznát — ezért jutalmul egyik faluja egész évi jövedelmével ajándékozza meg. Ottilia, ki mindezeknek szem- és fültanúja, elég bátorságot nyer, hogy atyja előtt maga vallja be Romjeszky iránt érzett szerelmét. A gróf még habozik — de egy újabb nagylelkűség valósággal álmétkodásba ejti. Romjeszky ugyanis elárulja, hogy a grófi tisztartó, ura kárára akart vele üzletet kötni. A gróf elkergeti ennek folytán a tisztartót szolgálatából, de Romjeszky naiv nagylelkűségéből neki ajándékozza azt az összeget, amivel csak nemrég tisztelte meg őt a gróf. Szóval Romjeszky tekintélye, nimbusza jelenetről-jelenetre növekszik. Lusini gróf még azt a meggondolatlanságot is elköveti, hogy a vele kötekedő viczispánt a grófi házban megsebezi. Ez oly durva visszaélés a vendégjoggal, hogy a gróf most már maga kosarazza ki a leghatározottabban a garázda olasz grófot. Ottilia aztán maga vallja be szerelmét Romjeszkynek. Az eljegyzési csók a lebocsátott függöny mögött csattan el.

Bonyodalomnak nyoma sincs e darabban, pedig Gorove egész jól felhasználhatta volna azt a körülményt, hogy Ottilia nagynénje, a vén Orsolya, nagyon eped a viczispán után, ki azonban Orsolyáról mitsem akar tudni. A helyzet-comicumra nem egy hálás jelenet kínálkozott volna; a strázsamester megtalált levele, ha nem is új, de külsőleg szintén jól ható jelenetek tárgyát képezhetné. Az olasz grófot idegen származása és a viszonyokkal ismeretlen volta szintén nem egy comicus jelenetbe bonyolíthatná, a ki aztán nevetségessé válása által még inkább veszíthetne a magyar leány szemében mint pusztán hetyke, néha durva modora által, mely különben sem illő grófi eredetéhez. De maga Romjeszky is cselekvő személylyé válhatnék, ha a grófot — ki leánya kezét tőle, a kereskedőtől megtagadhatná — éppen ez a kereskedő, ez a visszautasított kérő mentené meg a vagyoni bukástól, melyet a hűtlen tisztartó bűnös kezelése idézhetne föl. A sok apró-cseprő nagylelkűsködés helyett, mely nincs is összefüggésben a legtöbb esetben R. kereskedői voltával, sokkal helyesebben cselekszik Gorove, ha Romjeszkyt a származás gögje fölött egy, de elhatározó nemes tette által engedi győzelemre jutni. Ez által középpontját képezhetné a drámai cselekménynek, emígy csak epizód-alakká törpül, kit azért látunk sokszor az előtérben, hogy egyszer már egészen is elhigyjük «érdemes kalmár»-ságát. Romjeszky folyton önmagát ismétli, mintha azt akarná mutatni, hogy egy kereskedőnek *sok* jó és *sok* nemes tettet kell előbb végbe vinni, hogy valóban érdemesnek tekintsék. Pedig ha benne inkább a hideg, a számító kereskedőt láthatjuk, kinél az elhatározó pillanatban lép előtérbe a gondolkozás nemessége a maga egész nagyságában — mennyivel

«érdemesebbnek» látszanék ezen egy nemes tette, mint kis szabású jótettei által, melyek nagyon is apróra törpítik alakját. A főalak ily gyermekes conceptiója folytán nincs e darabnak határozott jelleme sem. A jellemvígjáték eszményi magaslátát ép oly kevéssé éri el, mint a helyzet-vígjáték alacsonyabb színvonalát. Amahoz alakjaiból hiányzik az erőteljes jellemvonás, írójánál a költői tehetség, emehhez pedig nincs Gorovéban elég érzék az alsóbb comicum iránt.

Maga Gorove kezdetben «érzékeny játéknak» tervezte,¹⁾ bár a sajtó alól kikerült példányon már nem annak czímezi. De érzékeny játéknak nem is nevezhető. Sentimentalis helyzet tulajdonképen csak kettő van benne.²⁾ Ezek is inkább csak háttérül szolgálnak Romjeszky érdemes volta nagyobb kitüntetésére. Az érzékeny elem — a kotzebuei drámák járványszerű jelleggel bíró ezen könnyfacsaró eszköze — nem uralkodik a darab cselekményén, daczára annak, hogy az idézett két jeleneten fölül Rozsos és Zlomir hálálkodása némileg sentimentalis mel-lékizzel bír szintén.

Gorove drámáját tehát vígjátéknak sem, érzékeny játéknak sem tekinthetjük. Olyan mixtum-compositum az egész, melyből egész jó drámát csinálhat vala Gorove, ha főalakját el nem aprózta és a tisztartató hűtlenségét nem teszi jelentéktelen epizóddá. A cselekmény drámai komolysága elbirná a vén kisasszony szerelmének comicumát, a kikoszorozott viczispán, az olasz hetyke gróf és olasz inasának mulatságos, a fő cselekménynyel könnyen összefüggésbe hozható helyzeteit. Sőt a léha gavallér, az úrhatnám viczispán mint kérők közül csak annál jellemzőbben válhatnék ki Romjeszkynek, egyszerűen, nemesen, meleg színekkel festett alakja.

Az Érdemes Kalmár eredeti formáján mindamellett megérik, hogy Goroveban volt némi drámaírói tehetség. Kár, hogy nem volt egyúttal ele-gendő írói ambíció benne arra nézve, hogy komoly tanulmány, a színpad közelebbi megismerése által kifejleszsze magában azt. Egy pár jelenetén nagyon is megérik, hogy mily kevéssé ismerte a színpadot. A felvonás-végek sohasem csattanósak s nem költenek érdeklődést a további fejle-mény iránt. Néhol meg éppenséggel nevetséges dolgokat visznek végbe személyei: így (II. felv. 6. jel.) Ottilia «előveszi a verklit és egy nótát csinál rajta» — a váratlanul kimúlt kanári madár fölött búslakodván! A III-ik felv. 4-ik jelenetében ez az utasítás van: «a sétahelyen némely

¹⁾ 1807 június 19-éről írja b. Wesselényinek: «Jelentem Nagyságod-nak, hogy 1-ma Augusti a. c. egy eredeti s pedig magyar történeten épült *érzékeny játéknak* 5 flv.-ban, Budán kijő a nyomtató sajtó alól ezen nevezet alatt: «Az Érdemes Kalmár». — (Történeti Lapok 1875-iki II. évf. 49. szám XVII-ik levél.)

²⁾ A IV. felv. 7. és 8-ik jelenetei.

gavallérok füttyülnek (!) énekelnek (!!)

és óraláncaikkal játszanak» (!!!).
A IV-ik felv. 8-ik jelenetének utasítása szerint a tisztartó, «a osudálkozás miatt egész bálvány lett, tele érzékenységgel utána (R. után) kiált.»

Gorovenek nem állott módjában, hogy szamosujvári visszavonultságában a színpadot tanulmányozhassa. Egyszer azonban alkalom kínálkozék reá. Wesselényi báró, az erdélyi színjátszók nagylelkű mecénása, 1807 nyarára Szamosujvárra akarta küldeni társaságát. Kérdést intézett ennek módjára nézve Gorovehoz. A válasz szerint: a lakosok közt — legnagyobb részök kereskedő — kevesen vannak, kiknek elegendő ízlésök volna a theatrum iránt. A társaság legfeljebb october és november hónapokban tudna boldogulni! Arra kéri Wesselényit, hogy írjon ő egyenesen a városi tanácshoz, «mert sokan oly gyávák, — folytatja Gorove, — hogy engem gondolnak a theatrum koholójának, és mivel sok irigyeim vannak, nem csuda, ha ellene szegzik magokat».*) Ime mily érdekes korrajz e néhány sorban! Egy vidéki városka képe, melynek polgársága mitsem akar tudni a magyar színészetről s legfeljebb akkor fogadná be kebelébe, ha előkelő pártfogója maga kérné a bebocsátást. E kalmár lelkületű nép között egy jó intenciókkal eltelt író, ugyanazon osztály részéről, melynek a színpadon védőjeül akar szegődni, méltatlan gyanúsításokkal illetetik! Mennyiben hihetjük tehát el, hogy az *Érdemes Kalmár* «hazai történeten épült»? Talált-e közvetlen környezetében Gorove olyan kalmárt, kiért érdemes volt síkra szállni? Avagy fölülemelkedett környezete kufár szellemén, és a kalmárkodás jó hírnevét, daczára közvetlen környezetének, mégis jónak látta védelmébe venni, mert ez, írja Első-Beszédében «Hazánkfiainak (az Erdélyieknek) szükségesebb». Avagy azt higyjük, hogy Romjeszkyt, a «lengyel kereskedőt» követendő például akarta fölláttani polgártársai számára? Mindezekre határozottan felelni bajos dolog. Kár, hogy Gorove dráma írói egyéniségéhez a jövőndő nem szolgáltat újabb vonásokat. Ha drámaírói pályája meg nem szakadna az *Érdemes Kalmárral* és a dilettans drámaírótól további szorgalomra és termelésre buzdítja a hazai viszonyok, a magyar élet tanulmányozása, a magyar színpad megismerése és az azon elért siker: úgy határozottabb, tisztább képet alkotnánk az ő drámaírói egyéniségéről és célzatairól.

Az *Érdemes Kalmár* alig több, jószándékú, szerény kísérletnél, mely nem emelkedik még a kotzebuei színdarabok magaslatáig sem. Nem lehet megítélni még belőle, valjon mennyit vesztett a magyar színpad és drámairodalom Goroveban, ki csakhamar letért a drámaírás útjáról, és már 1807-ben az *Érdemes Kalmárral* egyidőben «egy eredeti magyar római ritéz történetet» szándékozott kiadni ily czímen a «Jegyesek Karthagóban vagy a Nagy Scipio álma!»

*) Történeti Lapok i. h.

A drámaíróból regényíró lett.

Nem találtuk annak nyomát, hogy ezt az első eredeti iránydrámát akár 1807-től 1815-ig, akár az 1833-tól 1837-ig terjedő két jelentősebb korszakban Pesten csak egyszer is előadták volna. Hogy előadták a vidéken, kiváltképpen Erdélyben, az már annál is valóbbszinű, mert sokkal rosszabb eredeti színi termékek is a színpadi deszkákra kerültek.¹⁾

Baj volt, hogy Gorove írói erejét nagyon sokfelé forgácsolta el. Pedig már kora ifjúságában határozott színpadi hajlamok nyilvánultak nála. Tanulótársaival egyetemben mint 16 éves ifjú szintársulatot alakít. Ez a társulat aztán 1796-ban a kolozsvári színpadon előadja Kotzebuenak akkoriban fölöttébb kedvelt érzékeny drámáját: Az ember gyűlölés és megbánást. Midőn első drámájával készen van, 26 éves fiatal ember. De részben a saját viszonyaiban is kell az okokat keresni, a melyek miatt letért a drámaírás útjáról. 1810-ben elhagyja Erdélyt és Gattája helységet nyeri el (Temesben) királyi adományozás útján. Ott aztán, távol a magyar színpadtól, a magyarosítás eszméjének szenteli életét. Miután a színpadi életet kellőleg nem ismeri, nem mer drámákat írni. Annál szorgalmasabban irogat azonban a Tudományos Gyűjtemény számára, egymástól teljesen különböző tárgyakról: a tiszavirágról, majd az idyllről; Szolnok vára viszontagságairól, a német vitézi rendről, Eger városa történetéről és az 1816-iki kemény télről; 1823-ban egy föltűnést keltő moral-philosophiai munkát ad ki: «A férjfiúnak tökéletességei» czímen.²⁾ Ez írói összevisszaság ezután is tovább tart, s majd a belényesi járásban lévő Dagadó forrásról és tájékról ír, majd a bánási bolgárokról. Így forgácsolja el erejét a természetrajzi, æsthetikai, históriai, meteorologiai és philosophiai irányokban való munkálkodás tömkelegében.

E külső okokon kívül nem hagyhatjuk fölemlítetlenül azt sem, hogy a vidéki magyar színészet szervezetlen és tökéletlen volta nem kedvezett a hazai drámaíró tehetségeknek. Ha Gorove reánk maradt két drámája alapján nagy következtetéseket levonni nevetséges túlzás volna, annyit azonban mégis sajnálni lehet, hogy benne is, mint nem egy más drámaíróban, a további munkálkodásra való ösztönt előlte az, a mi nélkül jó drámaíróként képzelnünk lehetetlen: hogy a játékszínen gyönyörködhesék darabja sikerében, ott okulhasson annak hiányain.

BAYER JÓZSEF.

* Könyves Máté Játékszíni Koszortója «Játékszíni könyvtárban», mely a színdarabokat először címeik után sorolja elő s csak azután említi a szerzőt és a fordítót ez a színdarab ezen a különös czímen szerepel: «Grove László, érdemes kalmár». Tehát 1834-ben már azt is elfeledték, hogy Gorove László nem hőse, hanem írója az első magyar iránydrámának! (i. h. 147. l.).

* L. kedvező ismertetését a Tud. Gyűjt. 1824. évf. 8-ik kötetében.